

Makale tarihçesi: Alındı: 19 Eylül 2017; Kabul edildi: 13 Aralık 2017

Suriye’de Unutulanlar: Tanıdık Bir Hikâye, Çerkesler ve Göç | Onur Limon[±]

Özet

Çerkesler, Çarlık Rusyası’nın sürgün politikalarıyla önce Kafkasya’dan, Anadolu’ya ve Balkanlar’a ve daha sonra Ortadoğu’ya göç etmek zorunda kalmıştır. Çerkeslerin Kuzey Kafkasya’dan başlayan bu sürgünü (göçü), farklı coğrafyalarda ve tarihsel periyotlarda devamlılık göstermektedir. Suriye iç savaşı nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli Çerkeslerden anavatanları Kuzey Kafkasya’ya dönmek isteyenler ise Rusya Federasyonu’nun engelleriyle karşılaşmaktadır. Bugüne kadar Çerkesler ve göç ilişkisi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Diğer çalışmaların aksine bu çalışma, Çerkeslerin Kafkasya’dan başlayan göç hareketlerinin farklı coğrafyalarda ve tarihsel periyotlarda devamlılık gösterdiğini tarihsel bir içerik analiziyle, literatürde yer alan çalışmalara dayanarak ortaya koymaktadır. Çalışmanın amacı, Suriye’de devam eden iç savaş nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli Çerkeslerden Kuzey Kafkasya’ya dönmek isteyenlerin karşılaştıkları zorlukları açıklığa kavuşturmaktır. Bu çerçevede, Rusya Federasyonu’nun Kuzey Kafkasya’da Çerkes nüfusu lehine demografik bir değişikliğe izin vermemesinin nedenleri arasında, tarihsel nedenlerin yanı sıra, bürokratik engeller, coğrafi etkiler, iş olanakları ve sosyo-kültürel uyum sorunları Çerkeslerin Kuzey Kafkasya’ya dönüşlerine engel teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Çerkesler; Sürgün; Göç; Kuzey Kafkasya; Rusya Federasyonu; Suriye.

ABSTRACT IN ENGLISH

Forgotten in Syria: A Familiar Story, Circassians and Immigration

The Circassians have been deported from the Caucasus to Anatolia and the Balkans and then to the Middle East by the Tsarist Russia. This deportation of the Circassians, starts from the North Caucasus, continues in different geographical and historical periods. Those Circassians from Syria who have been forced to leave the country due to the civil war in Syria and want to return back to their homelands, the North Caucasus, were faced the obstacles by the Russian Federation. There have been many studies on

[±] Onur Limon, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, Edirne, Türkiye. E-posta: kartalonur2538@hotmail.com.

Bilgilendirme: Bu çalışma 23-26 Ağustos 2017 tarihinde Harokopio Üniversitesi’nde düzenlenen Göç Konferansı’na (The Migration Conference 2017) gönderilen makalenin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Bu çalışmanın gelişmesine, getirdiği öneri ve düzeltmelerle daha yetkin bir hale gelmesinde önemli katkı sağlayan Doç. Dr. Ergün ÖZGÜR’e çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın son şeklini almasına katkı sağlayan hakem ve editör yorumları için teşekkürü bir borç bilirim.

the relationship between the Circassians and immigration until today. Contrary to other studies, this study reveals on the immigration movements of the Circassians, which starts from the Caucasus and continues in different geographical and historical periods, with a historical content analysis based on the studies from the literature. The aim of the study is to clarify the difficulties have been faced by the Circassians who want to return to the North Caucasus because of being forced to leave the country due to ongoing civil war in Syria. In this context, together with the historical reasons, the bureaucratic obstacles, geographical influences, job opportunities and sociocultural adaptation problems can be mentioned among the reasons why the Russian Federation does not allow a demographic change in favor of the Circassian population, which refrain the Circassians from return to the North Caucasus.

Keywords: The Circassians; exile; migration; The Caucasus; Russian Federation; Syria.

Giriş

Suriye, Ortadoğu coğrafyasının etnik ve mezhepsel mozağinin en belirgin şekilde vücut bulmuş halidir. Bu mozaik, bir zenginlik olduğu kadar, tahriklere ve tehditlere de oldukça açıktır (Taştekin, 2015: 25). Öyle ki, 2010 yılında başlayan ve “*Arap Baharı*” olarak adlandırılan ayaklanmalar çok geniş bir coğrafya da “*domino etkisi*” yaratmıştır. Tunus’ta başlayan ayaklanmalar, ardından Cezayir’e, devamında Mısır ve Libya’ya yayılmıştır. Fas’ta halk hareketlenmeleri görülürken, protestolar Yemen, Bahreyn, Ürdün, Umman ve Ortadoğu coğrafyasını sarar hale gelmiştir. ABD işgali sonrasında Irak’ta merkezi otorite eksikliği, etnik ve mezhepsel parçalanmışlık sürerken, Suriye karışmıştır (Dilan, 2013: 64).

Suriye’de ilk olarak rejime yönelik protesto gösterileriyle başlayan gelişmeler, Mart 2011’den itibaren çatışmalara ve devam eden süreçte uluslararası aktörlerin¹ de dâhil olduğu bir iç savaşa dönüşmüştür. İç savaş öncesi Suriye nüfusunun 2011 yılında 22 milyon (Air, 2016: 1), 2016 yılında ise 17 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir (Ciafactbook, 2016). Diğer taraftan 2011-2017 yılları arasında 6.3 milyon Suriyeli’nin Suriye içerisinde yerinden edildiği, 4.9 milyon Suriyeli’nin ülkeyi terk ettiği ve 13.5 milyon Suriyeli’nin de insani yardıma ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir (Ocha, 2017). Resmî olmayan rakamlara göre, Suriye’de 400 binden fazla insanın öldüğü bilinmektedir (Aljazeera, 2016).

Suriye’de yaşanan iç savaş, toplumsal yapının çeşitliliğinde etnik ve mezhepsel ayrışmayı yeniden şekillendirmektedir. Bu durum azınlıklar (Çerkesler, Ermeniler, Dürziler, Ezidiler vb.) için çok daha hassas bir noktayı işaret eder. Suriye’de rejim ve muhalifler arasında kalan azınlıklar, ben-öteki

¹ Suriye’deki iç savaşa bir şekilde (siyasî veya aktif olarak) dâhil olan uluslararası aktörlerden ABD, AB, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan, Suriye rejimi karşısında, diğer taraftan Rusya, İran ve Çin ise Suriye rejimin yanında yer almıştır (Trenin, 2013: 3). Ayrıca Suriye’de yaşanan gelişmeler BM’de çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

ilişkisi içerisinde taraf olmaya zorlanmaktadır. Bu azınlıklardan biri de Suriyeli Çerkesler'dir. Suriye rejimine uyumlu yapıları Çerkesleri, iç savaşta çok daha kırılğan bir hale getirmiştir (Taştekin, 2015: 222).

Çerkesler kendilerini "Adiğe" olarak adlandırmaktadırlar. Adiğe, kelime olarak, "güneş" ve "güneşe mensup" olanlar anlamına gelmektedir (Aydın, 2008: 21). Diğer taraftan Çerkes adının Türkiye ve Ortadoğu'da Kafkas halklarının genelini tanımlamakta sıklıkla kullanıldığı da belirtilmelidir (Paşsu, 2013: 12). Batı Kafkasya'da oldukça geniş bir alana yayılmış durumda olan Çerkesler, birçok kabileye (Kabardey, Şapsığ, Besleney vb.) sahip Kafkas halklarından biridir (Berje, 2010: 51-59; Tavkul, 2009: 133).

"İnsan ve insan topluluklarının buldukları bölgelerden, geçici veya sürekli olmak üzere başka bölgelere gitmeleri ve yerleşmeleri suretiyle meydana gelen yer değiştirme hareketi göç" olarak tanımlanır (Saydam, 2010, s. 1). Yaşanan her göç, kendine has özellikleri ve sonuçları beraberinde getirmektedir. Göçün ihtiva ettiği sebepler, göçmenlerin hareketlerinde "ilk mekân" ve "son mekân" bağlamında "itici ve çekici" etkiler oluşturur (Saydam, 2010: 5).

İç savaşın sürdüğü Suriye'dekiler dâhil Çerkesler için göç 150 yılı aşkın bir dönemi ihtiva eder. Bu göç, Rus-Kafkas savaşları sonucu Kafkasya'dan Balkanlar'a ve Anadolu'ya, oradan da Ortadoğu'ya devam eden bir süreçtir. Ancak Çerkeslerin Kafkasya'dan göçü, kendi kişisel iradeleri dışında olduğu için göç yerine "sürgün" kavramının kullanılması daha doğrudur (Ergenoğlu, 2014: 372).

Bu çalışma, Çerkeslerin Kuzey Kafkasya'dan başlayan sürgün hareketlerinin farklı coğrafyalarda ve tarihsel periyotlarda devamlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın amacı, Suriye iç savaşı nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli Çerkesler'den Kafkasya'ya dönmek isteyenlerin karşılaştıkları zorlukları açıklığa kavuşturmaktır. Bu bağlamda, çalışmada ilk olarak Çerkeslerin Kafkasya'dan başlayan Balkanlar, Anadolu ve Ortadoğu'ya doğru devam eden sürgünü ele alınmaktadır. Devamında Suriye'de yaşayan Çerkeslerin geçmişten günümüze karşılaştıkları zorluklar, Suriye'de Çerkes algısı ve Çerkeslerin Suriye rejimine karşı tutumları üzerinde durulacaktır. Daha sonra Suriye iç savaşının Çerkesler üzerindeki etkisi, Çerkeslerin Suriye'den göç etmek zorunda kalmaları ve bunlardan Kuzey Kafkasya'ya dönmek isteyenlerin Rusya Federasyonu'nun engellemeleriyle karşılaşmaları anlatılacaktır. Sonuç bölümünde Çerkeslerin Kafkasya'dan başlayan göç hareketlerinin farklı coğrafyalarda ve tarihsel periyotlarda devamlılık gösterdiği, Suriye iç savaşından kaçarak Kuzey Kafkasya'ya dönmek isteyen Çerkeslerin karşılaştıkları güçlükler ve çözüm önerileri tartışılacaktır.

Kafkasya Neresidir? Çerkeslerin Kafkasya'dan Sürgünü

Kafkasya, Karadeniz'in Taman Yarımadası ile Azerbaycan'ın Apşeron Yarımadası arasında bulunan, genişliği 50-225 km arasında değişen, uzunluğu 1440 km ve yükseklikleri yer yer 5.000 metreyi aşan sıradağlardan oluşmaktadır (Aydın, 2008: 18; Tavkul, 2002: 11). Kafkas sıradağları tarihsel süreç içerisinde

Kafkasya'nın coğrafi ve etnik şekillenişinde belirleyici olmuştur (Tavkul, 2002: 13). Kafkas sıradağlarının kuzeyinde kalan Maniç Nehri ve bataklıklarına kadar uzanan bölge Kuzey Kafkasya olarak adlandırılmaktadır (Aydın, 2008: 18; Berkok, 1958: 120). Bu bölge aynı zamanda Batı, Orta ve Doğu Kafkaslar olarak üçe ayrılmaktadır (Kafkasvaki, 2013: 1). Kuzey Kafkasya'da batıdan doğuya doğru, Rusya Federasyonu'na (RF) bağlı Adigey, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Kuzey Osetya-Alanya, İnguşetya, Çeçenistan ve Dağıstan Cumhuriyetleri yer almaktadır (Çelikpala, 2011: 294; Tavkul, 2002: 11-12).

Kafkas sıradağlarının güneyinde kalan bölge ise, Güney Kafkasya veya Kafkas Ötesi olarak adlandırılmaktadır. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın yer aldığı bu bölgede, 2008 yılında Gürcistan'dan tek taraflı bağımsızlıklarını ilân eden Güney Osetya ve Abhazya Cumhuriyetleri² de bulunmaktadır. Ancak bu iki cumhuriyet tarihsel ve etno-kültürel anlamda Kuzey Kafkasya'ya yakındır (Kantarci, 2006: 24). Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya arasındaki ulaşım imkânı ancak Derbent, Daryal, Mamison Geçitleri ve Roki Tüneli'yle sağlanabilmektedir (Kantarci, 2006: 28). Ayrıca tarihsel, toplumsal ve sosyolojik gerçeklik, Kafkasya olarak adlandırılan bölgenin Kuzey Kafkasya olduğunu göstermektedir (Berkok, 1958: 120; Tavkul, 2002: 12).

Çerkesler, Kuzey Kafkasya'nın yerleşik haklarından biridir. Bugün Kafkasya'da çoğunlukla Adigey, Kabardey-Balkar ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyetleri'nde ve RF içerisindeki Kıyıboyu Şapsığ bölgesinde yaşamaktadır. Çoğunluğu Türkiye'de olmak üzere diasporada yaşayan Çerkesler için, Kuzey Kafkasya anavatan olarak kabul edilir. Ancak onların “*makûs talibi*” 19. yüzyılda yaşanan gelişmelerle yeniden şekillenmeye başlar.

Çarlık Rusyası'nın 16. yüzyılın ortalarından itibaren Kafkasya'ya doğru yayılmaya başlaması, Kafkasya'nın bugünkü yapısının oluşumunda ve şekillenişinde önemli bir başlangıç noktasıdır. Ancak Rusların Kafkasya'yı işgale başlama zamanı tartışmalıdır. Resmî çalışmalar Rusların Kafkasya'yı işgalini, 1817-1864 yılları arasında ele almaktadır (aktaran Kumpilova, 2014: 422). Ancak Rusların 1552 yılında Kazan, 1556 yılında Astrahan hanlıklarını ele geçirmesi, onları Kafkasya'ya yönelten önemli kilometre taşlarından biridir. Ayrıca bu dönemde Büyük ve Küçük Kabardey olarak ikiye ayrılan Kabardey prensliklerinden Küçük Kabardey prensi Temruk'un 1557 yılında Moskova'ya tabi olma isteği Ruslar açısından önemli bir dönüm noktasıdır (Tavkul, 2009: 88-89).

18. yüzyıldan itibaren belirgin bir şekle bürünen Kafkasya'da hâkimiyet ve güç mücadelesinin, Osmanlı İmparatorluğu, İran (Pers İmparatorluğu) ve Çarlık Rusyası arasında oldukça belirgin olduğu görülür (Baddeley, 1989: 21). Ancak bu mücadelelerin Kafkasya'da küçük gruplar ve kabileler halinde yaşayan

² Güney Osetya ve Abhazya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını bugüne kadar sırasıyla Rusya Federasyonu (26 Ağustos 2008), Nikaragua (05 Eylül 2008), Venezuela (10 Eylül 2009), Nauru (15 Aralık 2009), Vanuatu (sadece Abhazya'yı tanımaktadır-29 Nisan 2010) ve Tuvalu (29 Eylül 2011-sonradan vazgeçmiştir) tanımıştır (Ajanskafkas, 2013: 1; Crisisgroup, 2014: 1; Apsyny, 2017).

Çerkesler üzerinde gerçek anlamda hayat bulduğunu söylemek güçtür (McCarthy, 2014: 37; Grigoriantz, 1999: 29-30). Bu bağlamda birbirlerinden bağımsız ve ayrı hareket eden Çerkeslerin, Çarlık Rusyası'na karşı mücadelelerinde merkezi bir birliktelikten söz etmek oldukça güçtür (Kreiten, 2013: 4). Her ne kadar Ruslara karşı direniş Doğu Kafkasya'da (özellikle Dağıstan ve Çeçenistan) başlamış olsa da hareket önderlerinin (İmam Mansur, Gazi Muhammed, Şeyh Şamil vb.) etkisiz hale gelmesi, merkezi direnişi kırmıştır. Diğer taraftan Batı Kafkasya'daki Çerkesler bağlantısız hareket ettikleri için bu süreç bitmeyen bir mücadeleye dönüşmüştür (Kreiten, 2013: 4). 18. yüzyıldan itibaren Kafkas halkları ve Çarlık Rusyası arasında yaşanan savaşlar, Çarlık Rusyası'nın askerî müdahaleleri, kolonyal politikaları, yaşamayı imkânsız hale getiren uygulamaları vb. baskılar, Çerkeslerin ve diğer birçok Kafkas halklarının topraklarından sürgün edilmelerine neden olmuştur (Kreiten, 2012).

Çerkeslerin 1864'de Ruslara karşı son savunmalarını yaptıkları Krasnaya Polyana (Kızıl Çayır) bölgesinde yapılan savaşta yenilmeleriyle birlikte, Kuzey Kafkasya'da Rus hâkimiyeti sağlanmış, diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'na sürgün edilmek zorunda kalan binlerce Çerkes Soçi yolunda ölmüştür (Berzeg, 1994: 21, Forrest, 2014: 52). "21 Mayıs 1864'e gelindiğinde sürgün, Çerkes nüfusunun %80'ini kapsar düzeye ulaşmıştır" (Özbay, 1999: 1). 1858-1866 yılları, Kafkas halklarının en yoğun olarak Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kaldığı dönemdir (Borey, 1994: 10).

Ruslar, Çerkeslerin Kafkasya'da yaşamasını imkânsız hale getiren politikalar ve baskılar uygulamıştır. Bu uygulamaların bir sonucu olarak, Kafkasya'dan 1 milyonun üzerinde insanın sürgün edildiği, bunlardan yaklaşık 800 bin civarında Kafkasyalının ise Osmanlı topraklarına sağ ulaştıkları tahmin edilmektedir (McCarthy, 2012: 37-40; Saydam, 2010: 91). Diğer taraftan binlerce Kafkasyalının sürgün sırasında ve Osmanlı topraklarında hastalıklar, iklim, iskân ve iâşe yetersizlikleri vb. nedenlerle hayatlarını kaybettikleri bilinmektedir (McCarthy, 2012: 44-46; Saydam, 2010: 87-88). Örneğin 1863 yılı kışında çeşitli hastalıklardan (çiçek, tifüs vb.) sadece Trabzon'da ölen Çerkeslerin sayısı günde 20-50 kişi arasında değişmektedir. Benzer bir durum Samsun limanında ki Çerkesler içinde geçerlidir (McCarthy, 2012: 41). Diğer taraftan Çerkeslerin askerî alanda ve tarım alanında sahip oldukları yetenekler Osmanlı topraklarında karşılık bulmuştur (Kreiten, 2012).

Çerkeslerin Kafkasya'dan sürgünü bununla sınırlı kalmaz. Osmanlı topraklarına gelen Çerkeslerin bir kısmı Anadolu'ya ve oradan Ortadoğu'ya yerleştirilirken, Balkanlar'a yerleştirilen Çerkesler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları (93 Harbi) sonrasında tekrar göç etmek zorunda bırakılmıştır (Orat ve Arslan, 2014: 486). Bu durumun oluşmasında Çerkeslerin Balkanlar'da ve özellikle Bulgaristan'da yerli Hristiyan nüfusun isyanlarına karşı mücadelede önemli bir rol üstlenmiş olmaları etkindir (Güneş, 2014: 286; McCarthy, 2010: 70-87). Diğer taraftan bu yıllarda Balkanlar'da 150.000'den fazla (250.000-400.000) (Kumpilova, 2014: 439) Çerkes'in bulunduğu ve bunların 90.000'inin

Bulgaristan’da yaşadığı tahmin edilmektedir (Kuşhabiyev, Neflyaşeva, Topçu ve Orhan, 2012: 9).

Avrupa devletlerinin, 1876 yılında İstanbul’da düzenlendiği konferansta, Çerkeslerin Balkanlar’dan Anadolu’ya yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararın alınmasında Çarlık Rusyası’nın tutumu oldukça belirleyici olmuştur. Devam eden süreçte “1878 Berlin Antlaşması” gereğince Çerkesler Balkanlar’dan çıkarılmış, Anadolu, Suriye, Yemen vb. bölgelere doğru göçler başlamıştır (Orat ve Arslan, 2014: 486). Ayrıca Çerkesler’den oluşturulan düzensiz birliklerin Osmanlı İmparatorluğu tarafından sınırlarda kullanılması da yasaklanmıştır (Kuşhabiyev, 1994: 18). Bu uygulamanın Çarlık Rusyası ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bütün sınırlar boyunca gerçekleştirildiği görülmektedir (Saydam, 2010). Ancak Rusların Kafkasya’da elde ettiği tecrübelerini Balkanlar’da Çerkesler üzerinde yeniden uygulamaya koyduğu ihtimali düşünülmelidir. Ruslar, 1878 yılında savaşın bitmesiyle Bulgaristan’ı terk etmek zorunda bırakılan Müslüman halka geri dönüş hakkını tanıdığı anda, Çerkesleri bu haktan mahrum bırakmıştır (Kuşhabiyev, 1994: 18).

Çerkeslerin Balkanlar’dan göçünün en yoğun olduğu dönem 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları’dır. Bu süreç, 1912-1913 Balkan Savaşları, I.-II. Dünya Savaşları, 1945-1960 Yugoslavya dönemi ve 1998-1999 Kosova’da yaşanan çatışmalar boyunca da belirli aralıklarla devam etmiştir. 1998-1999 yıllarındaki Kosova Savaşı’nda ülkelerini terk etmek zorunda kalan Çerkesler, RF’nin desteğiyle Kuzey Kafkasya’ya göç etmişlerdir (Kumpilova, 2014: 441).

Rus tarih yazımı Çerkesleri asker, haydut, itaat etmeyen vb. topluluklar olarak ifade etmiştir (Berje, 2010: 55-59; Kreiten, 2012). Bununla birlikte Çerkeslerin siyasî ve toplumsal yapısı göz ardı edilerek, devlet kuramamış olmaları geri kalmışlık olarak yorumlanmıştır. Bütün bu değerlendirmeler, Çerkeslerin Kafkasya’dan sürgün edilmelerinde belirleyicidir (Kreiten, 2012).

Çerkeslerin Kafkasya’dan başlayan sürgünü farklı boyutlarda da olsa 1920’li yıllara kadar devam etmiştir (Neflyaşeva, 2012: 50). 1920 yılı (San Rameo Konferansı) Ortadoğu’da Osmanlı egemenliğinin sonlandırıldığı bir yıl olmuştur. Bu durum Ortadoğu’da yaşayan Çerkesler için yeni bir mücadelenin başlangıcıdır. Daha önce Osmanlı egemenliğini tanımayan topluluklar ile Çerkesler arasında eski çatışmalar (Çerkes-Dürzi, Çerkes-Bedeve Aşiretler vb.) yeniden gün yüzüne çıkmaya başlamıştır (Kuşhabiyev, 1994: 21).

Suriyeli Çerkesler

Günümüzde Suriye olarak adlandırılan bölge daha çok I. Dünya Savaşı sonrası şekillenen sınırları ihtiva etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye adında bir devlet bulunmamaktadır (Sever, 2004: 193-194). Bu dönemde sancakların oluşturduğu vilayetler bulunmaktadır (Dilan, 2013: 64). Suriye; Şam, Halep, Beyrut ve Musul vilayetinin bir kısmı ile Kudüs ve Lübnan sancaklarını ihtiva eden bölgedir (Orat ve Arslan, 2014: 486). Şam vilayeti, günümüz Suriye’si, Lübnan (iç dağlık bölgeleri hariç) ve Ürdün’ü; Halep vilayeti, günümüz Suriye’sinin kuzeyinden Urfa Sancağı, Antep ve İskenderun’a

uzanan alanı; Musul vilayeti, Deyrez-Zor ve günümüz Suriye'sinin doğusunu; Kudüs Sancağı, Filistin'in güneyini; son olarak Lübnan Sancağı ise, Lübnan'ın dağlık kesimlerini kapsamaktadır (Kuşhabiyev vd., 2012: 9).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sünniler dışında kalan halkın kendilerini Osmanlı vatandaşı yerine aşiret, mezhep ve sınıf şeklinde tanımladığı bilinmektedir. Bunlardan Nasturiler ve Dürziler ise yaşadıkları coğrafi bölgelerin sağladığı etkiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun otoritesinden uzak kalabilmişlerdir (Sever, 2004: 194). Özellikle Dürzilerin kontrolünün 1860'ların ortalarında Suriye'ye yerleştirilen Çerkeslere verildiği bilinmektedir (Orat ve Araslan, 2014: 505-508; Taştekin, 2011). İlk gelen Çerkesler Maraş Sancağı'na yerleştirilir ve Ermenilere karşı Zeytun civarında gözetleme görevi almışlardır. Rasul-Ayn (Resülyan-bugünkü Ceylanpınar'ın güneyi) bölgesine yerleştirilen Çerkesler ise Bedevilerin ve Kürt aşiretlerin saldırılarını durdurmada önemli rol üstlenmişlerdir (Taştekin, 2011). Diğer taraftan Çeçen gruplarının Rasul-Ayn'ın yanı sıra Diyarbakır Sancağı sınırındaki Çerkesler ile benzer bir rol üstlendiği belirtilmelidir. 1872 yılında Suriye'ye gelen Çerkesler Hama, Humus ve Havran Sancağı'na ve ona bağlı Golan Tepeleri'ne yerleştirilmiştir (Papşu, 2012). Özellikle Golan Tepeleri'ne yerleştirilen Çerkesler, Dürzi ve diğer Bedevi aşiretlere karşı askerî bir hat oluşturmuşlardır. Aynı şekilde ilerleyen yıllarda Çerkesler için önemli bir kültür merkezine dönüşen Kuneytra kenti ve civarına da Çerkesler yerleştirilmiştir (Kuşhabiyev, 1994: 19). Dürziler ve Bedevi aşiretler ile Çerkesler arasında birçok ihtilâf ve çatışma yaşanmıştır. Bu durum 1890'ların sonlarına kadar devam etmiştir (Kuşhabiyev, 1994: 19; Orat ve Araslan, 2014: 507-512).

Çerkeslerin Suriye'ye göçü daha çok 1878 Berlin Antlaşması sonrasında artmıştır. Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan kara ve deniz yoluyla getirilen çok sayıda Çerkes, Suriye'ye yerleştirilmiştir. Bu sırada yaşanan yerleşim sorunları (iskân ve iaşe yetersizliği, hastalıklar) vb. nedenlerle, daha önce Kafkasya'dan Anadolu'ya olan sürgün gibi, çok sayıda Çerkes hayatını kaybetmiştir (Kuşhabiyev vd., 2012: 10).

Çerkesler, yerleştikleri bölgelerde kendi halk meclislerini (xase) ve yerleşim yerlerini oluşturmuşlardır (Neflayaşeva, 2012: 50). Her ne kadar on yıllık vergi ve askerlik muafiyetine sahip olsalar da (Papşu, 2012), sürgün ve göçlerle şekillenen hayatları, onları kendi güvenliklerini sağlayabilmeleri için askerlik mesleğine yöneltmiştir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun Çerkeslerden hem askerî hem de ekonomik (tarım, yol yapımı vb.) alanlarda yararlandığı belirtilmelidir. Diğer taraftan askerlik ve vergi muafiyetleri sona eren Çerkeslerin, 1888 yılında vergi ödememek için yaşadıkları bölgelerde nüfus sayımı yapılmasını engellemeye çalıştıkları bilinmektedir (Orat ve Araslan, 2014: 494-495).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye'de genel anlamda askerî bir güç olarak kullanılan Çerkesler, 1920'lerde Fransız mandasıyla birlikte askerî teşkilâtta yer almaya devam etmişlerdir. Bu durum özellikle Arap milliyetçileri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim Suriye 1946 yılında bağımsızlığını

ilân ettiğinde; Çerkesler, Arap milliyetçileri tarafından Fransız işbirlikçileri olarak suçlanmıştır. Ancak Fransızlara karşı girişilen bağımsızlık mücadelesinde yer alan Çerkeslerin olduğu da belirtilmelidir. Suriye’ye son grup Çerkes sürgünü II. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle birlikte yaşanmıştır. Bu nüfus Rus ordusunda ve Kafkasya’yı işgal eden Alman ordusunda görev yapan askerler ile onlara esir düşen Çerkesleri kapsamaktadır (Papşu, 2012).

Arapların Çerkeslere olan olumsuz bakışı, 1947-1948 yılında başlayan Arap-İsrail Savaşı’yla birlikte değişmeye başlar. Bu durumun oluşmasında Çerkeslerin oluşturdukları gönüllü birliklerle İsrail’e karşı Araplar’ın yanında savaşmaları etkili olmuştur. 1967 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı’nda Golan Tepeleri’nde ve Kuneytra’da İsrail birliklerine karşı direnen Çerkesler, Suriye Ordusu cepheyi terk ettiğinde bile uzun bir süre direnişlerine devam etmişler ve daha sonra çekilmek zorunda kalmışlardır. Çevre köylerle birlikte 16.000 Çerkes yaşadıkları bu toprakları terk ederek geçici olarak Şam’a yerleştirilmiştir. Bu dönemde ABD, Golan Tepeleri’ndeki topraklarından vazgeçen Çerkesleri ülkeye kabul etmiş ve çoğunluğu da New Jersey eyaletine yerleştirilmiştir. Anavatanları Kuzey Kafkasya’ya dönmek isteyen 3.000 Suriyeli Çerkes ise Sovyetler Birliği’ne başvursa da, isteklerinin kısa vadede cevaplandırılmayacağı bilgisini almıştır (Kuşhabiyev vd., 2012: 17).

Suriye’de yaşayan Çerkeslerin ekonomik ve sosyal durumlarındaki düzelme 1970’li yıllardan itibaren Baas Partisi iktidarıyla birlikte başlamış ve gelişmiştir (Taştekin, 2011). Bunda Hafız Esad’ın 1971 yılında iktidara gelmesi etkilidir. Nusayri kökenli devlet başkanı olan Esad, diğer etnik ve dini azınlıklar (İsmaililer, Ermeniler, Kürtler vb.) tarafından da desteklenmiştir (Sever, 2004: 207-209). Ancak Esad’ın 1973 yılında “İslâm, cumhurbaşkanının dini ve yasamanın kaynağıdır” ibaresini kaldırması Sünni Arapların tepkisini çekmiştir (Taştekin, 2015: 31). Esad, iktidarını Nusayrielerin hâkim olduğu güvenlik ve istihbarat birimlerine dayandırarak sürdürmüştür (Sever, 2004: 208). Çerkesler ise bu sistemin içerisinde geleneksel askerlik hizmetini yürütmeye devam etmişlerdir. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına kadar Çerkeslerin askerlik hizmetinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Nitekim 1990’lı yılların sonlarına doğru Suriye Ordusu’nda 35-40 civarında generalin görev yaptığı bilinmektedir (Kuşhabiyev vd., 2012: 9). Ancak teknolojiye, eğitimde, ekonomide vb. alanlarda yaşanan değişimler son 20-30 yılda Çerkeslerin hem içe kapanmalarına hem de yaşam ortamlarında değişikliklere ve dönüşümlere neden olmuştur. Yeni iş ve meslek alanlarıyla uğraşmaya başlayan Çerkeslerin, askerlik mesleğinde ordu içerisindeki daha önce sahip oldukları etki de azalmıştır (Neflyaşeva, 2012: 50-51).

Suriye’de Çerkesler için belki de asıl dönüşüm Suriye iç savaşıyla yeniden şekillenmeye başlamıştır. 2000 yılında Hafız Esad’ın vefatından sonra göreve gelen oğlu Beşar Esad’ın iktidarı, 2011 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden iç savaşla sarsılmıştır. Suriye’de rejim “*yıkul git, diren kal*” üzerinden yürütülen ve uluslararası aktörlerin belirgin bir şekilde etkili olduğu mücadelede,

iki ateş arasında kalan (rejim ve muhalifler) Çerkesler için değişmeyen hakikat, göç, tekrar edecektir (Taştekin, 2015).

Suriye İç Savaşı ve Çerkesler

Suriye’de binlerce Çerkesin yaşadığı tahmin edilmektedir. Ancak Çerkes nüfusuyla ilgili olarak resmî bir rakam vermek güçtür. Bununla birlikte bazı verilerden hareketle Suriye’deki Çerkes nüfusuyla ilgili olarak bazı tahminlerde bulunulabilir.

İpek (1999), Osmanlı İmparatorluğu’nun Suriye’ye gönderdiği Çerkes nüfusunun, 1878 yılında 25.000, 1877-1891 yılları arasında ise 27.112 kişi olduğunu belirtmektedir (aktaran Orat ve Arslan, 2014: 486). Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. yüzyılda karşı karşıya kaldığı nüfus hareketleri ve bu göçmenlerin iskân, iâşe, hastalıklar vb. nedenlerden hayatlarını kaybedenler ile nüfusa kaydedilmelerinde yaşanan güçlükler dikkate alındığında, Çerkeslerin nüfusuna ilişkin rakamlarda bir azalma öngörülebilir. Bu duruma rağmen Kuşhabiyev (1994: 19), Şam ve Beyrut Rus Büyükelçiliklerinin verilerine göre, Suriye’deki Çerkes nüfusun 1878-1880 yıllarında 40.000-50.000 arasında olduğunu belirtmektedir. Aydemir’e (1967) göre ise bu dönemde Çerkes nüfusu 70.000 civarındadır. 1904 yılında Şam’daki Rus Büyükelçiliği verileri Çerkes nüfusunun 36.690 olduğunu göstermektedir. Fransız araştırmacı De Proux’a (1938) göre, 1930’larda Suriye’deki Çerkes nüfusu 25.000 kadardır. Ayrıca bu rakam 1935 yılında Fransızların Suriye’de yaptığı nüfus sayımı ile de benzerlik göstermektedir (aktaran Kuşhabiyev vd., 2012: 14-15).

Günümüzde Suriye’de yaklaşık olarak 100.000 civarında Çerkesin yaşadığı tahmin edilmektedir (Halbach, 2014: 2; Malinki, 2015: 3; Taştekin, 2015: 222). Bu rakam daha çok Suriye iç savaşı öncesi dönemi yansıtmaktadır. Diğer taraftan Suriye’deki Çerkes nüfusuyla ilgili olarak 80.000 (RadioFreeEurope, 2015) ve 90.000-100.000 (Kuşhabiyev vd., 2012: 18) arasında yapılan değerlendirmelerde mevcuttur. Ortadoğu coğrafyasının genelinde ise neredeyse 200.000 civarında Çerkesin yaşadığı tahmin edilmektedir (Trenin, 2013: 13).

Suriye’de “*Arap Baharı*”nın etkisiyle 2010 yılında başlayan protestolar, 2011 yılında çatışmalara ve devamında iç savaşa dönüşmüştür. Çerkesler bu çatışmalarda muhalifler ve rejim yanlılarının iki ateşi arasında kalmıştır. Büyük çoğunluk bu süreçte tarafsız kalmış, ancak muhaliflerin ve rejimin yanında çatışmalarda yer alanlar da olmuştur (Taştekin, 2015: 221). Suriye’nin önde gelen İslâm âlimlerinden biri olan Çerkes “*Şeyh Cevdet Said Tsey*” Esad’ın Suriye vatandaşlarına uyguladığı şiddete açıkça muhalefet etmektedir (Kuşhabiyev vd., 2012: 18). Diğer taraftan onun kardeşi olan “*Muhammed Said Tsey*”³ bu süreçte tarafsız olduklarını belirtmiştir (Taştekin, 2012a). Kasım 2012 tarihine kadar Suriye’de yaşanan çatışmalarda taraflı-tarafsız toplam 35 Çerkes hayatını kaybetmiştir (Taştekin, 2015: 222).

³ Muhammed Said Tsey, Çerkes Köyü “*Bir Acem*” de 2012 yılında rejim ve muhalifler arasında yaşanan çatışmalarda hayatını kaybetmiştir (Taştekin, 2015: 222).

Suriye’deki iç savaş, mevcut rejime karşıtlıktan, içerisinde ihtiva ettiği farklı etnik ve dini gruplar, örgütler⁴ ve uluslararası aktörlerin etkisiyle çatışmaların çözümünü çok daha karmaşık bir hale getirmektedir (Taştekin, 2015: 15). Suriye’de rejim ve rejim sonrası belirsizliğin sürdüğü böylesi bir karmaşanın içerisinde, binlerce Çerkes Suriye’den göç etmek zorunda kalmıştır. Bunlardan yüzlerini anavatanları Kuzey Kafkasya’ya dönenler olmuştur. Ancak burada bütün Çerkeslerin veya çoğunluğun Kafkasya’ya dönmek istediğini düşünmek doğru olmayacaktır (Croworld, 2015).

Çerkeslerin Kafkasya’ya Geri Dönüş Talepleri ve Zorluklar

Çerkeslerin Kafkasya’ya göçü belirli zorluklar ihtiva etmektedir. Bu zorluklardan biri RF “*İnsan Hakları Konseyi Başkanlık*” üyesi ve gazeteci olan Maksim Shevchenko’ya göre, RF’nin mültecilere uyguladığı bürokratik engellerdir (Globe, 2015; Weir, 2015). Diğer bir konu, coğrafi nedenler ve Kafkasya’da iş olanaklarının azlığı ile ilişkilidir (Globe, 2015). Bununla birlikte sosyo-kültürel uyum sorununda bulunmaktadır. Çerkeslerin RF’ye kabul edilmeleri durumunda herhangi bir işte çalışmayacakları ve RF federal bütçesine yük getireceklerine yönelik RF’de şüpheli seslerde yükselmektedir (Neflyayeva, 2012: 52). Son olarak RF, çok sayıda Çerkesin Kuzey Kafkasya’ya dönmesine izin vermemektedir, Kuzey Kafkasya’nın etnik ve politik yapısını daha karmaşık bir hale getirmek istememektir (Trenin, 2013: 13).

Bürokratik engelleri oluşturan uygulamalar iki ayrı kategoride toparlanabilir. Bunlardan birincisi; RF’nin vatandaşlık ve oturma izni konusunda çıkardığı zorluklardır (Taştekin, 2015: 222). Bununla birlikte RF, Kuzey Kafkasya’daki cumhuriyetlere yıllık ortalama 450 kişilik göçmen kotası uygulanmaktadır (Kuşhabiyev vd., 2012: 21; Wiley, 2015: 148). Diğer bir engel ise daha çok maddî konuları kapsamaktadır. RF’den vize alabilmek için 500 dolar (17.000 ruble) ödeme zorunluluğu bulunmaktadır (Taştekin, 2015: 222). Ayrıca RF’den geçici kalma izni alabilmek için yıllık kişi başı 3.000 dolar (100.000 ruble) ücret ödenmesi gerekmektedir. Bu izin üç yıllık bir süreyi kapsamakta ancak ücret her yıl alınmaktadır (Croworld, 2015; Dzutsati, 2014). Bunun dışında RF’ye gelmek isteyen Çerkeslerin, vize işlemlerini kolaylaştırmak ve onlara davetiye gönderebilmek için çabalayan Kafkasya’daki sivil toplum örgütlerinin (Kabardey-Balkar ToplumDerneği-Perit gibi) RF Göçmen Dairesi’ne her davetiye için 15 dolar (500 ruble) para yatırması gerekmektedir. Bu işlem

⁴ Suriye’de bulunan örgütlerden bazıları: “*Irak-Şam İslam Devleti-İŞİD*”: ABD’nin Irak’ı işgali sonrasında Irak’ta yapılanmıştır. El-Kaide bağlantılı olmasına rağmen El-Nusra’yı feshetme kararı Kaide’den atılmasına neden olmuştur. 2013 yılında İŞİD ismini alan örgüt, 2014 yılında hilafet ilan etmiştir. “*Demokratik Birlik Partisi-PYD*”: 2003 yılında kurulmuştur. PKK ile bağlantılıdır. “*Özgür Suriye Ordusu-ÖSO*”: Suriye Ordusu’ndan ayrılan-kaçan askerler tarafından kurulmuştur. Birbirleri ile bağı olmayan birçok grubu içerisinde ihtiva etmektedir. “*Suriye Ulusal Konseyi-SUK*”: Esad karşıtı muhalifleri bir araya toplamak için 2011 yılında oluşturulmuştur. Suriye’de silahlı mücadeleye ve dış müdahaleye karşı çıkmıştır. “*Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu-SMDGUK*”: SUK’un da dahil olduğu bu yapı muhalifler arasındaki parçalanmışlığı aşmak üzere 2012 yılında oluşturulmuştur. Ancak sahada belirgin bir etkisi olmamıştır (Taştekin, 2015: 15-17).

ortalama bir ay kadar sürmekte olup, zaman ve finans anlamında önemli bir engel oluşturmaktadır (Kuşhabiyev vd., 2012: 20). Ancak RF'nin uyguladığı bürokratik engeller sadece Çerkeslere yönelik değil aynı zamanda diğer bütün yabancılara da uygulanmaktadır (Taştekin, 2015: 222).

Bürokratik engeller dışında, coğrafi nedenler ve Kuzey Kafkasya'da iş olanaklarının yetersizliğiyle ilişkili konularda, Çerkeslerin Kuzey Kafkasya'ya gelebilmelerinin önündeki engellerden biridir. Burada coğrafi engel olarak belirtilen konu, Kafkasya'nın coğrafi konumu nedeniyle Suriyeli mültecilerin izlemek zorunda olduğu ulaşım güzergâhı ile ilişkilidir. Dolayısıyla Suriyeli mülteciler için Kafkasya'ya giden en uygun yol, Kafkasya'nın coğrafi yapısı ve buna bağlı ulaşım yollarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bir diğer güzergâh ise Karadeniz'den geçmektedir (Globe, 2015). Ulaşım sorununun kara ve deniz taşımacılığı dışında ayrıca hava yoluyla kolaylıkla aşılabileceği söylenebilir. Nitekim Suriyeli mültecilerden öğrenci ve turist vizesi alarak RF'ye gelen, buradan RF'nin Murmansk şehrine ve oradan RF-Norveç sınırına geçen mülteciler Avrupa için yeni bir göç rotası (Arktik Rotası) yaratmıştır (Weir, 2015). Bu rotayı 2015 yılında 133 Suriyeli⁵ mülteci kullanmıştır (Kingsley, 2016).

Kafkasya'da yaşayan Çerkes aktivistler, RF'nin coğrafi nedenleri ve iş olanaklarının yetersizliğini, Suriyeli Çerkeslerin geri dönüşlerini engellemek için daha çok online propaganda amaçlı kullandığını ileri sürmektedir (Dzutsati, 2014). Ayrıca Adigey, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar yönetimleri RF'nin Çerkesler üzerindeki politikalarına yeterli tepki ve hassasiyeti göstermediğini belirtmektedirler. Bu Cumhuriyetlerde aktivistler ve sivil toplum örgütleri dışında Suriyeli Çerkeslerin geri dönüşleri ile ilgili olarak kamuoyu baskısı oluşturulmadığı açıkça görülmektedir. 2015 yılında Suriyeli Çerkeslerin Adigey'de kalmalarını sağlayacak düzenlemelerin yapılması hususunda Adigey'in başkenti Nalçık'te yapılan gösterilere sadece 25 kişi katılmıştır (Dzutsati, 2015).

Burada tartışmalı bir konu da RF'nin yaptığı online propagandaların Çerkeslerin Kuzey Kafkasya'ya dönüşlerini ne kadar engellediğidir. Taştekin'in (2015: 224) Gaziantep-Nizip'te bulunan çadır kentte Mart 2013 tarihinde gelen bir grup Çerkes ile yaptığı görüşmede, daha önce Kafkasya'ya gidip gelenlerin orayı "*pahalı, iş yok vb.*" şeklinde tanımladığı anlaşılmaktadır. Bu durumun propagandadan daha çok, var olan bir gerçekliği yansıttığı da ihtimal dâhilindedir. Diğer taraftan bürokratik engellerin ortadan kalkması durumundan coğrafi engellerin ve iş olanaklarının yetersizliğinin ortadan kalkabileceği de düşünülebilir. Nitekim Neflyaşeva (2012:52), 1990'lı yıllarda Suriye'den gelerek Adigey ve Kabardey-Balkar'a (bu dönemde Karçay-Çerkes'e

⁵ Arktik Rotası'nı kullanan bu Suriyeli mültecilerin arasında Çerkeslerin olup olmadığı bilinmemektedir. Diğer taraftan Hohmann ve Laruelle (2016: 2), 2015 yılı için Arktik Rotası'nı Suriyeli mülteciler dâhil olmak üzere Afganistan, İran, Irak, Pakistan, Somali ve Etiyopya'dan gelen en az 5.000 kişinin kullandığını ve bunların % 10 ila % 20'sini Suriyeli mültecilerin oluşturduğunu belirtmektedir. Bu oranın Kingsley'in (2016) 133 Suriyeli mülteci tespitiyle örtüştüğü anlaşılmaktadır.

dönüş yapan olmamıştır) yerleşen Çerkeslerin resmî faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin desteğiyle yeni yerlerine uyum sağladıklarını, kendi iş alanlarını ve kendi iş tecrübelerini yarattıklarını belirtmektedir. Benzer bir durum, 1998 yılında Kosova’da yaşanan savaşta, RF’nin aktif desteğiyle Adıgey’e yerleştirilen Çerkesler için de geçerlidir. Kosovalı Çerkeslerin RF’ye getirilmesinde Adıgey Devlet Başkanı Carım Aslan ve bazı Çerkeslerin çabaları RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin üzerinde etkili olmuştur (Taştekin, 2012b). Bu dönemde Kosova’dan Kumpilova’ya (2014: 441) göre 139, Taştekin’e (2012b) göre 169, Croworld’a (2015) göre 174 civarında, Neflyaşeva’ya (2012: 52) göre ise yaklaşık 200 Çerkes Kuzey Kafkasya’ya gelmiştir. Ayrıca Adıgey’e yerleştirilen Çerkesler’den devam eden dönemde yaklaşık 30 kadarının Almanya ve Türkiye’ye gittiği (Neflyaşeva, 2012: 52) bilinmektedir. Bu dönemde RF’nin aktif desteğini alan Çerkesler için coğrafi nedenler ve iş olanaklarının yetersizliğiyle ilgili durumun çok da geçerli olmadığı söylenebilir.

Son olarak RF’nin Kuzey Kafkasya’nın etnik ve politik yapısını daha karmaşık bir hale getirmek istememe nedenlerinin başında, Kuzey Kafkasya’da bulunan cumhuriyetlerin toplumsal, siyasi ve idarî yapısına ilişkin çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Kuzey Kafkasya’da bulunan cumhuriyetlerin ihtiva ettiği sınırlar Sovyetler Birliği döneminde şekillenmiştir (Aksamaz, 2000: 4). Ancak hangi ölçütlere göre oluşturulduğu muğlak olan bu sınırlar beraberinde etnik, dilsel ve toplumsal ayrılığı da beraberinde getirmiştir (Melvin, 2007: 10). Bu bağlamda Çerkes nüfusun yoğunlukla yaşadığı Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin mevcut durumlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Adıgey, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar Cumhuriyetleri’nde Çerkeslerin, Adıge, Kabardey ve Çerkes olarak üç farklı kategoriye ve bölgeye ayrıldığı, benzer bir şekilde Türk kökenli olan Karaçay ve Balkarların farklı isimlere ve bölgelere ayrıldığı görülmektedir (Tavkul, 2002).⁶ Bu üç Cumhuriyetten Adıgey’de nüfusu az olan Çerkeslerin siyasi ve idarî yapıda başat olması, Karaçay-Çerkes’de nüfusun çeşitliliği ve Karaçay ve Çerkesler arasında buna bağlı olarak gelişen siyasi çekişmeler ve Karaçayların ayrılıkçı politikaları, Kabardey-Balkar’da Kabardeyler ve Balkarlar arasında 1944 yılında sürgün edilen ve 1957 yılında geri dönen Balkarların eski topraklarına yerleşememeleriyle başlayan toprak sorunları (Tavkul, 2002), Suriye’den gelmesi muhtemel yoğun Çerkes göçüyle çok daha karmaşık bir hale gelebilecektir. RF’nin Suriye’de yaşanan iç savaşta ülkesini terk eden Suriyeli Çerkeslerin durumuna ilişkin gerekli yardım ve girişimlerde bulunmadığı da anlaşılmaktadır. Çerkeslerin durumuyla ilgili yardım ve girişimlerin ise daha çok sivil toplum örgütleri tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır.

⁶ Bunun yanı sıra Adıgey nüfusunun 447.106 olduğu, bunun % 64’ünü Rusların, % 24’ünü Çerkeslerin, % 3’ünü Ermenilerin vd. (Kafkasevi, 2002a), Karaçay-Çerkes nüfusunun 439.470 olduğu, bunun % 33’ünü Ruslar ve Kazakların, % 38’ini Karaçaylıların, %11’ini Çerkeslerin, vd. (Kafkasevi, 2002b), Kabardey-Balkar nüfusunun 901.494 olduğu, bunun % 55’ini Kabardeylerin, % 25’ini Rusların, %11’ini Balkarların vd. (Kafkasevi, 2002c) oluşturduğu görülmektedir.

Türkiye ve Dünya'daki Sivil Toplum Destekleri

2012 yılında Türkiye'de kurulan Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi (DÇDK) bunlardan biridir. DÇDK özellikle Çerkeslerin Türkiye getirilmesinde kendi aralarında oluşturdukları fonlarla önemli yardımlarda bulunmaktadır (Milliyet, 2013; Taştekin, 2015: 222-223). Örnek olarak, 29 Mart 2013 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın desteğiyle DÇDK, Beyrut temsilcisi Janti Kim'in de çabalarıyla Lübnan'dan 27'si çocuk 180 Çerkes'in Türkiye'ye getirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca 20 ilde başlatılan “*kardeş aile projesi*” ile 200 aile ağırlanmaktadır (Milliyet, 2013).

Benzer şekilde Türkiye'de kurulan Kafkas Dernekleri Federasyonu (KAFFED) Suriye'de yaşayan Çerkeslere yardım için kampanya başlatmış, ayrıca RF'nin Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri'ne uyguladığı yıllık 450 kişilik kotanın kaldırılması için girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda RF Ankara Büyükelçisi Vladimir İvanovski ile görüşmelerde bulunularak, Kuzey Kafkasya'ya gitmek isteyen Suriyeli Çerkeslere vize uygulanmaması, oturma harcı alınmaması ve Kosova örneğinde olduğu gibi RF tarafından doğrudan taleplerinin karşılanması konuları iletilmiştir (Kuşhabiyev vd., 2012: 21).

Diğer taraftan 1967 yılında ABD'ye gelen ve çoğunluğu New Jersey'de yaşayan Çerkeslerin oluşturduğu dernekler (ABD Çerkes Derneği ve Nasip Foundation) Suriye ve Suriye dışındaki kamplarda yaşayan Çerkesler için 2012 yılında ABD'den yardım ve sığınma sağlaması talebinde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Barack Obama döneminde ABD'ye göç eden Suriyeli mültecilere “*geçici koruma statüsü*” verilmiş; ancak Suriyeli Çerkeslerden akrabalık ilişkileri dışında ABD'ye yoğun bir göç yaşanmamıştır (Kuşhabiyev vd., 2012: 21).

Kuzey Kafkasya'ya gelen Suriyeli Çerkeslere yardımlar ise yine burada yaşayan aktivistler ve sivil toplum dernekleri tarafından yürütülmektedir (Dzutsati, 2014). Bunların başında Kabarvey-Balkar Toplum Derneği “Perit” gelmektedir. Suriye iç savaşının başladığı günden Eylül 2012'ye kadar Suriye'den gelen toplam Çerkes sayısı 420'dir. Bunlardan 370'i Kabarvey-Balkar'a, diğer 50'si ise Adigey'e yerleştirilmiştir. Perit derneği, ülkelerine gelen Çerkeslerin tüm giderleriyle ilgilenmektedir (Kuşhabiyev vd., 2012: 20). Bunun dışında Şubat 2013'te 65 Çerkes ailesi Adigey'e yerleştirilmiştir. Bu rakam RF'nin Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri'ne uygulamakta olduğu yıllık 450 kişilik mülteci kotasına neredeyse denktir. Anlaşılacağı üzere bu kota Şubat 2013 tarihi itibarıyla henüz 2013 yılının başında dolmuştur. Her ne kadar Çerkesler ve Adigey hükümeti, Moskova'dan Çerkes mülteciler için bu kotanın 2.000'e çıkarılmasını istemiş olsa da, bu talep kabul görmemiştir (Wiley, 2015: 148).

“*Çerkes Geri Dönüş Organizasyonu*” (Circassian Repatriation Organization-CRO) Ekim 2014 itibarıyla Suriye'den Kuzey Kafkasya'ya gelen toplam Çerkes nüfusunun 1.624 olduğunu belirtmektedir. Bunlardan 24'ü Karaçay-Çerkes'e, 600'ü Adigey'e ve 1.000'in üzerinde Çerkes de Kabarvey-Balkar'a yerleştirilmiştir. Bununla birlikte organizasyon Türkiye ve Ürdün'de 4.000, diğer ülkelerde ise 2.000 civarında Suriyeli Çerkes olduğunu tahmin etmektedir.

Ayrıca Suriye içerisinde yaklaşık olarak 15.000 civarında Çerkes’in yerinden edildiği belirtilmektedir (Dzutsati, 2014).

İlk Suriyeli Çerkes toplu nüfus kabul eden ülke Abhazya Cumhuriyeti olmuştur. 2013 yılında 145 Suriyeli Çerkes, Abhazya Cumhuriyeti tarafından kiralanmış bir uçakla Beyrut’tan Soçi’ye oradanda Abhazya’ya giriş yapmıştır. Bu süreç Abhazya Dışişleri Bakanlığı tarafından doğrudan yürütülmüştür. O dönemde Dışişleri Bakanlığı’nda Abhazya’da diasporadan sorumlu müdür konumunda bulunan İnar Gitsaba⁷, Tengiz Tarba ve Suriye Temsilcisi Yaser Maan RF’nin Suriye Büyükelçiliği ile sürdürülen yoğun temaslar sonucunda bu işlemi gerçekleştirmiştir (Abhazyam, 2013). Abhazya içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik zorluklar ve kısıtlı kaynaklara rağmen Abhazya’ya dönmek isteyen herkesi kabul etmiştir. Eylül 2015 itibariyle Abhazya’ya gelen Suriyeli Çerkes sayısı 540 olmuştur (Ajanskafkas, 2015).

RF’nin Suriyeli Çerkeslere olan yaklaşımında birkaç hususu ayrıca belirtmek yerinde olacaktır. RF’ye göre Suriye’de Çerkesler için bir tehdit bulunmamaktadır (Crowworld, 2015). RF, Suriyeli mültecilerin Esad’dan değil İŞİD’den kaçtığını vurgulamaktadır (Goble, 2015). Putin, 28 Ekim 2015 tarihinde BM Genel Kurulunda yapmış olduğu konuşmasında, Suriye’den Avrupa’ya doğru göçün engellenebilmesi için Suriye hükümetinin güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca göçmenlerin “*bizim merhamet ve desteğimize*” ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır (Washington Post, 2015). Ancak Esad rejimi, RF tarafından askeri ve siyasî anlamda doğrudan destekleniyor olmasına rağmen, Suriye’den Avrupa’ya doğru gelen mülteci akışında bir azalma görülmemektedir. RF, ülkeye gelen veya gelmek isteyen bütün yabancılar için daha önce ifade edilen mevcut bürokratik engelleri uygulamaktadır. Ancak bu durum Ukrayna’dan gelen mülteciler için kolaylaştırılabilirken, Suriye’den gelen Çerkesler için aynı şey söz konusu değildir (Dzutsati, 2014).

Dünya’da etnik geçmiş, mültecilerin yasal statü elde edebilmeleri için yeterliyken, bu durum Çerkesler için kabul görmemektedir. Ruslar, Çerkeslerin 1864 yılında Kuzey Kafkasya’dan kendi istekleriyle gönüllü olarak ayrıldıklarını, Çerkeslerin bu dönemde Çarlık Rusya’sının bir parçası olmadıklarını iddia ederek onların Kuzey Kafkasya’ya dönüşlerini engellemektedir (Wiley, 2015: 161). Ancak RF’nin 2007 yılında Kuzey Kafkasya’nın Çarlık Rusyası’na katılışının 450’inci yıl dönümünü resmî olarak kutlaması, bu coğrafyanın 1557 yılında Çarlık Rusyası’na bağlandığının bir anlamda kabulüdür (Kumpilova, 2014: 426; Wiley, 2015: 161). Bu durumda RF’nin Çerkeslerin etnik geçmişlerinin Çarlık Rusyası’yla bir bağının bulunmadığı tezinin, en azından teoride, doğru olmadığı anlaşılmaktadır (Wiley, 2015: 160-162). Ruslara göre Çerkesler göçe zorlanmamıştır. Çerkeslerin göç etmelerinin arkasındaki neden Ruslara karşı beslenen düşmanlık, Türklerin kışkırtmaları ve Türkiye’ye duyulan yakınlık olarak değerlendirilmektedir (Berje, 2010: 157).

⁷ İlerleyen yıllarda Abhazya Cumhuriyeti’nin tam yetkili Türkiye Temsilcisi de olan İnar Gitsba 2017 yılında oturma izni uzatılmayarak Türkiye’den sınır dışı edilmiştir (Ceylan, 2017).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte RF, azalan nüfusunu yeniden canlandırmak amacıyla 1990 yılında eski Rus vatandaşlarının geri dönüşlerini teşvik etmek için programlar geliştirmiştir. Yapılan birçok düzenlemeden sonra “*Vatandaşlık Kanunu*” olarak uygulanan program 2005, 2006, 2010 ve 2012 yıllarında tekrar revize edilerek daha esnek bir hale getirilmiştir. Bu vatandaşlık kanunu her ne kadar Çarlık Rusyası'nı kapsıyor olsa da, Çerkesler bu durumdan yararlanamamaktadır (Wiley, 2015: 146). 1990 sonrasında RF Çerkeslerin ülkelerine dönüşü için herhangi bir adım atmamıştır (Malinkin, 2015: 3)⁸. Her ne kadar 18 Mayıs 1994'de dönemin RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin “*Kafkas savaşında bizlere miras olarak kalan problemleri ve özellikle Kafkas göçmenlerinin sorunlarının tarihi anavatanına dönüşü sorunu çözülmelidir*” (aktaran Taştekin, 2017) ve “*Çarlık döneminde Çerkeslere büyük haksızlıklar yapılmış olduğu bir vakıadır. Uluslar arası kurallar çerçevesinde bu mağduriyetin giderilmesine çalışılacaktır*” (aktaran Çerkesnet, 2008) açıklamasında bulunsada o günden bugüne pek bir yol katedilemediği anlaşılmaktadır.

Sonuç Yerine

Çarlık Rusyası'nın sürgün politikalarına maruz kalan Çerkeslerin Kafkasya'dan başlayan sürgünü, Anadolu'ya ve Balkanlar'a ve daha sonra Ortadoğu'ya doğru uzanan bir süreci ihtiva eder. Zaman ve mekân farklı olsa da, Çerkesler için değişmeyen hakikat, “göç”, 150 yılı aşkın bir süre sonra, bu defa Suriye'de yaşanan iç savaşla birlikte RF, Türkiye, Ürdün, Lübnan vb. farklı coğrafyalara devam etmektedir.

Kuzey Kafkasya'yı anavatanları olarak gören Çerkeslerden RF'ye dönmek isteyenler çeşitli bürokratik engellerle karşılaşmaktadır. Suriyeli Çerkeslerden Adigey, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar Cumhuriyetleri'ne yerleştirilen Çerkesler, sivil toplum örgütleri tarafından desteklenmektedir. Kosova'dan gelen Çerkeslere destek veren RF'nin Suriyeli Çerkeslere doğrudan bir yardımda bulunmadığı, hatta bürokratik zorluklarla bu göçü engellemeye çalıştığı görülmektedir.

RF, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 1951 ve 1967 sözleşme ve protokollerinin tarafıdır. Ancak RF'ye gelen birçok mülteci yasal statü nasıl alabileceğini bilmemektedir. Bu da doğal olarak bürokratik engelleri daha da aşılmaz yapmaktadır. Geçici kalma izni için rüşvet alanlar olduğu gibi, Suriyeliler için çabalayan Ruslarında olduğunu söylemek gerekir. Ancak RF'nin Suriyeli Çerkeslere ve diğer mültecilere doğrudan yardım ve girişimleri olmadan, sivil toplum örgütlerinin var olan sorunların üstesinden gelmesi zor görünmektedir.

Suriye'de yaşanan ve devam eden iç savaş, yaratmakta olduğu askerî, ekonomik, toplumsal ve siyasî yıkım ve çatışmaların sürekliliği bakımından geleceğe yönelik yeni sorunları (rejim, toprak ve sınırlar, siyasî reform, askerî ayrışma vb.) şimdiden şekillendirmeye başlamıştır. Öyle anlaşılıyor ki, göç sınır

⁸ 1998'de Kosova'dan RF'nin aktif desteğiyle Kuzey Kafkasya'ya getirilen Çerkesler RF'nin Çerkeslere doğrudan göstermiş olduğu tek esneklik olarak yorumlanabilir.

tanımadan genişlemeye devam ediyor. Bu süreç doğal olarak Suriyeli Çerkesleri de etkilemeye devam edecektir.

Suriyeli Çerkesler, RF için mülteci, göçmen, misafir vb. kavramların ötesinde tarihsel ve hukukî bir gerçekliği ifade eder. Bu durum, Kafkasya’dan sürgün ettiği bir toplumun güvenliğini sağlama noktasında önemli bir adımdır ve RF’nin imajına olumlu katkı sağlayacaktır. Ayrıca RF’nin, Suriyeli Çerkesler’den Kuzey Kafkasya’ya dönmek isteyenlere Kosova örneğinde olduğu gibi esneklik göstermesi ve onlara destek veren sivil toplum örgütlerinin yardımlarına katkı sağlaması yerinde olacaktır.

Diğer taraftan 1990 yılında çıkartılan ve birçok defa revize edilen “*Vatandaşlık Kanunu*”, her ne kadar Çarlık Rusyası dönemi kapsıyor olsa da, bu haktan yararlanamayan Çerkesler “*Vatandaşlık Kanunu*” kapsamında değerlendirilerek, doğrudan RF kontrolünde Kuzey Kafkasya’ya yerleştirilebilirler. Böylelikle Sovyetler Birliği döneminde hangi ölçütlere göre oluşturulduğu muğlak olan sınırların Adigey, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar’da mevcut siyasî ve toplumsal yapının RF’nin kendi kontrolü dışında karmaşık hale gelmesi engellemiş, aynı zamanda Çerkeslerin geri dönüşleri ile ilgili sorun da giderilebilir. Böylelikle RF’nin Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri’ne uyguladığı yıllık 450 kişilik göçmen kotası ve bürokratik engeller ortadan kaldırılmış olur.

Kaynakça:

- Abhazyam (2013). “Suriyeli Abhazlar Suhum’da”. *Abhazyam.com*.
<http://www.abhazyam.com/haber/3542/suriyeli-abhazlar-suhumda.html> (Erişim: 06.07.2017).
- Air, De Bel Françoise (2016). Migration Profile: Syria. *Cadmus.eu*.
http://cadmus.eu/bitstream/handle/1814/39225/MPC_PB_2016_02.pdf?sequence=1 (Erişim: 12.01.2017).
- Ajanskafkas (2013). “Lukaşenko: Kremlin Risk Alsaydı Abhazy ve Güney Osetya’yı Taniyacaktı”. *Ajanskafkas.com*. <http://ajanskafkas.com/kafkasya/abhazya/lukasenno-kremlin-risk-alsaydi-abhazy-ve-gney-osetyayi-taniyacaktik/> (Erişim: 12.01.2017).
- Ajanskafkas (2015). “Abhazy Suriyeli Mültecileri Kabul Ediyor”. *Ajanskafkas.com*.
<http://ajanskafkas.com/surmanset/abhazy-suriyeli-multecileri-kabul-ediyor/> (Erişim: 06.07.2017).
- Aksamaz, İhsan, Ali (2000). Sovyetler Birliği’nin Milliyetler Politikası ve Kafkasya, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, 34(199), 4-11.
- Aljazeera (2016). Syria death toll: UN Envoy Estimates 400,000 Killed. *Aljazeera.com*.
<http://www.aljazeera.com/news/2016/04/staffan-de-mistura-400000-killed-syria-civil-war-160423055735629.html> (Erişim: 12.01.2017).
- Apsny (2017). Apsny.org, <http://mfaapsny.org/tur/council/visa.php> (Erişim: 06.07.2017).
- Aydın, Mustafa (2008). *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkasya (1800-1830)*. İstanbul: Bilimevi Basım Yayın.
- Baddeley, F. John (1989). *Ruslar’ın Kafkasya’yu İstilas ve Şeyh Şamil*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Berje, Adolf (2010). *Kafkasya-Dağı Halkların Göçü ve Kısa Tarihi*. Çeviri: Papsu, Murat. İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi.
- Berkok, İsmail (1958). *Taribte Kafkasya*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Berzeg, Nihat (1994). Kuzey Kafkasya-Rusya Savaşlarında Tarafların Askerî, Ekonomik ve Sosyal Yapısının Karşılaştırılması, *Kafkasya Gerçeği Dergisi*, 4, 20-23.

- Borey, Rauf (1994). Adige Topraklarının İşgalinin Tarihiçesi, *Kafkasya Gerçeği Dergisi*, 4, 8-11.
- Ceylan, Ahmet (2017). "Türkiye O İsimleri Sınır Dışı Ediyor". *Odatv.com*.
<http://odatv.com/turkiye-o-isimleri-sinir-disi-ediyor-1002171200.html> (Erişim: 06.07.2017).
- Ciafactbook (2016). Middle East: Syria. *Cia.gov*. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (Erişim: 12.01.2017).
- Crowdworld (2015). "Between Dreams and Reality: The Repatriation of Syrian Circassians into the Homeland". *Crowdworld.org*. <http://www.crowdworld.org/wp-content/uploads/2015/09/Between-Dreams-and-Reality-The-Repatriation-of-Syrian-Circassians-into-the-Homeland.pdf> (Erişim: 13.01.2017).
- Çerkesnet (2008). "Dünya Çerkes Birliği". *Cerkes.net*. <http://www.cerkes.net/bilgi-deposu/dunya-cerkes-birligi-t7156.html#p40181> (Erişim: 08.07.2017).
- Dilan, Hasan (2013). "Suriye İç Savaşının Türkiye ve Hatay'a Etkisi". Başçıl, Haluk, *Suriye İç Savaşı'nın Hatay İline Etkileri*. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları, 64-77.
- Dzutsati, Valery (2014). Situation of Circassian Refugees from Syria Reportedly Precarious in Karachaevo-Cherkessia". *Jamestown.org*. <https://jamestown.org/program/situation-of-circassian-refugees-from-syria-reportedly-precarius-in-karachaevo-cherkessia-2/#sthash.HdWoVBnT.dpuf> (Erişim: 12.01.2017).
- Dzutsati, Valery (2015). "Circassians Intensify Demands to Repatriate Co-Ethnics From Syria". *Jamestown.org*. <https://jamestown.org/program/circassians-intensify-demands-to-repatriate-co-ethnics-from-syria-2/#sthash.pYMIFQ49> (Erişim: 12.01.2017).
- Ergenoğlu, Mehtap (2014). "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Uzanan Bir Göç Öyküsü: Mersin Atlılar Köyü". Hacısalihoğlu, Mehmet, *1864 Kafkas Tebiri Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*. İstanbul: Balkar ve İrc, 371-399.
- Forrest, Brett (2014). "Putin'in Partisi", *National Geographic*, Putin'in Partisi, 153, 44-63.
- Goble, Paul (2015). "Will Any of the 100,000 Circassians of Syria Join the 12,000 Syrian Refugees Now in Russia?". *Windowoneurasia2*.
<http://windowoneurasia2.blogspot.com.tr/2015/09/will-any-of-100000-circassians-of-syria.html> (Erişim: 10.01.2017).
- Grigorianz, Alexandre (1999). *Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*. Çeviri: Yurdakul, Doğan. İstanbul: Yeni Binyıl Yayınları.
- Güneş, Sadriye (2014). "Rus Kaynaklarına Göre 19. Yüzyılda Yaşanan Kafkas Göçlerinin Nedenleri ve Sonuçları". Hacısalihoğlu, Mehmet, *1864 Kafkas Tebiri Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*. İstanbul: Balkar ve İrc, 272-292.
- Halbach, Uwe (2014). "The Circassian Question". *Snp-berlin.org*. https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2014C37_hlb.pdf (Erişim: 12.01.2017).
- Hohmann, Sophie ve Laruelle, Marlene (2016). "From The Mediterranean to The Far North: A Refugees Corridor at The Russian-Norwegian Border", *Thearcticinstitute.org*,
<https://www.thearcticinstitute.org/refugees-corridor-russian-norwegian-border/> (Erişim: 14.12.2017).
- Kaffed (2005). Kabardey-Balkar Cumhuriyeti. *Kaffed.org*. <http://www.kaffed.org/bilgi-belge/kabardey-balkar/item/343-kabardey-balkar-cumhuriyeti.html> (Erişim: 22.01.2017).
- Kafkasevi (2002a). Adige Cumhuriyeti. *Kafkasevi.com*.
<http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/8> (Erişim: 22.01.2017).
- Kafkasevi (2002b). Karçay Çerkes Cumhuriyeti. *Kafkasevi.com*.
<http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/14> (Erişim: 22.01.2017).
- Kafkasevi (2002c). Kabardey Balkar Cumhuriyeti. *Kafkasevi.com*.
<http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/13> (Erişim: 22.01.2017).
- Kafkasvakfi (2013). Kafkasya Neresidir? *Kafkas.org*. http://kafkas.org.tr/bg/kafkas/kafkasya_neresidir.html (Erişim: 22.08.2013).
- Kantarç, Hakan (2006). *Kızkaçtaki Bölge Kafkasya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Kingsley, Patrick (2016). Syrians Fleeing War Find New Route to Europe – Via the Arctic Circle. *Theguardian.com*. <https://www.theguardian.com/world/2015/aug/29/syrian-refugees-europe-arctic-circle-russia-norway> (Erişim: 12.12.2016).
- Kreiten, İrma (2012). Kolonyalizm ve Soykırım. *Marje-40.Bölüm*. <https://www.youtube.com/watch?v=v3yNqxCFID4> (Erişim: 22.12.2016).
- Kreiten, İrma (2013). “Rusya’nın Kafkasya Rüyası”. *Atlas Tarih*, 150. Yılında Savaş ve Sürgün Kafkas Göçü, 24, 28-33.
- Kumpilova, Marcita (2014). “Circassian Exodus From The North Caucasus And Their Resettlement in Kosova”. Hacısalihioğlu, Mehmet, *1864 Kafkas Tehciri Kafkasya’da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*. İstanbul: Balkar ve İrca, 421-446.
- Kuşhabiyev, Anzor (1994). “Suriye’deki Çerkes Topluluğunun Tarihinden”. Çev. Paşu, Murat, *Yedi Yıldız Dergisi*, 4, 18-21.
- Kuşhabiyev, Anzor, Neflayaşeva, Naima, Topçu, Murat ve Orhan, Oytun (2012). “Suriye Çerkesleri”. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 130, 1-27.
- Malinkin, E. Mary (2015). “A Long Road to Asylum: Syrian Refugees in Russia”. *Wilsoncenter.org*. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/kennan_cable_no.12_a_long_road_to_asylum-syrian_refugees_in_russia.pdf (Erişim: 10.01.2017).
- McCarthy, Justin (2012). *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Melvin, J. Neil (2007). Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and European Union, *Books.sipri.org*, <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRIPP16.pdf> 1-59, (Erişim: 10.01.2014).
- Milliyet (2013). “Suriye Çerkeslerinin Ateşle İmtihani”. *Milliyet Gazetesi*, 29 Mart 2013.
- Neflayaşeva, Naima (2012). “Suriye Çerkesleri”. Çev. Paşu, Murat, *Ortadoğu Analiz*, 4 (43), 48-53.
- Orat, A. Jülide ve Arslan, O. Nebahat (2014). “Kafkaslardan Arap Topraklarına Kafkas Muhacirleri”. Hacısalihioğlu, Mehmet, *1864 Kafkas Tehciri Kafkasya’da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*. İstanbul: Balkar ve İrca, 486-4513.
- Ocha (2017). Syrian Arab Republic. *Unocha.org*. <http://www.unocha.org/syria> (Erişim: 12.01.2017).
- Özbay, Özdemir (1999). Sürgünün Sonuçları ve Geri Dönüş Konusu. *21Mayıs.org*. <http://www.21mayis.org/index.php/anmak/yazilar/140-surgunun-sonuclari-ve-geri-donus-konusu.html>, 1-5, (Erişim: 22.12.2016).
- Paşu, Murat (2012). Suriye Çerkesleri. *Cerkesarastirmalari.org*. http://cerkesarastirmalari.org/wp-content/uploads/2012/01/suriye_cerkesleri_papsu.pdf (Erişim: 21.12.2016).
- Paşu, Murat (2013). “Boyun Eğmeyen İnsanların Ülkesi: Kafkasya”. *Atlas Tarih*, 150. Yılında Savaş ve Sürgün Kafkas Göçü, 24, 8-20.
- RadioFreeEuropa (2015). “Syrian Circassians Flocking to Russian Caucasus Republic”. *Rferl.org*. <http://www.rferl.org/a/syrian-circassians-flocking-russian-caucasus-republic/27238438.html> (Erişim: 12.01.2017).
- Saydam, Abdullah (2010). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sever, Ayşegül (2004). “Bağımsızlıktan Bugüne Suriye Baas Partisi, Esad Dönemi ve Sonrası”. Atacan, Fulya, *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*. Ankara: Bağlam Yayıncılık, 193-218.
- Taştekin, Fehim (2011). “Suriye’de Çerkesler İki Ateş Arasında”. *Radikal Gazetesi*, 8 Aralık 2011.
- Taştekin, Fehim (2012a). “Çerkesler Suriye’de Ateş Çemberinde”. *Radikal Gazetesi*, 19 Kasım 2012.
- Taştekin, Fehim (2012b). “Dur Ey Çerkes! Kaçış Nereye?”. *Radikal.com*. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fehim-tastekin/dur-ey-cerkes-kacis-nereye-1081458/> (Erişim: 06.07.2017).
- Taştekin, Fehim (2014). “Çerkesler Rusya’nın Sinielrini Bozmayı Başardı”. *Ozgurcerkes.com*. <http://www.ozgurcerkes.com/?Syf=26&Syz=339430> (Erişim: 06.07.2017)

- Taştekin, Fehim (2015). *Suriye: Yıkıl Güt, Diren Kall*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2002). *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2009). *Kafkasya Gerçeği*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Trenin, Dmitri (2013). The Mythical Alliance Russian's Syria Policy. *Carnegieendowment.org*. http://carnegieendowment.org/files/mythical_alliance.pdf (Erişim: 29.01.2017).
- Washington Post (2015). "Read Putin's U.N. General Assembly Speech". Washington Post, 28 September 2015.
- Weir, Fred (2015). Russia As Safe Zone For Syrian Refugees? It's not As Odd As You'd Think. *Csmonitor.com*. <http://www.csmonitor.com/World/Europe/2015/0916/Russia-as-safe-zone-for-Syrian-refugees-It-s-not-as-odd-as-you-d-think> (Erişim: 12.01.2017).
- Wiley, Mason (2015). Circassian Right of Return: Putin The Terrible or Putin Enlightened?, *American University International Law Review*, 29(5), 141-170.

Forgotten in Syria: A Familiar Story, Circassians and Immigration

Abstract

The civil war in Syria has reshaped the ethnic and sectarian diversity of the social structure. This indicates a much more sensitive point for the minorities (Circassians, Armenians, Druses, Ezidis, etc.). The minorities stuck between the regime and the opponents in Syria, are being forced to become a party to the us-others relationship. One of the minority groups is the Syrian Circassians. As the nature of Circassians is compatible with Syria's regime, they have become more sensitive in the civil war.

Today, Circassians live in the Caucasus, mostly in Adygea, Kabardino-Balkaria and Karachai Cherkessia Republics and the coastline Shapsug within RF. For the Circassians living in the diaspora, and mostly in Turkey, the North Caucasus is considered as the homeland. Including the people in Syria affected by the civil war which still continues, the immigration process covers a period over 150 years for the Circassians. The Circassians have been deported from the Caucasus to Anatolia and the Balkans and then to the Middle East by the Tsarist Russia. This deportation of the Circassians, starts from the North Caucasus, continues in different geographical and historical periods. The wars experienced between the peoples of the Caucasus and Tsarist Russia since the 18th century, the military interventions, colonial policies, oppressions and other tyrannizer practices of Tsarist Russia, caused Circassians and many other Caucasian people to get deported from their homeland. By May 21, 1864, the deportation had covered 80% of the Circassian population.

While some of the Circassians who came to the Ottoman land were placed in Anatolia and in the Middle East afterwards; Circassians who were placed in Balkans, were forced to migrate again after the 1877-1878 Ottoman-Russian Wars (The '93 War). In the ongoing process, the Circassians were removed from the Balkans according to "1878 Treaty of Berlin" and migrations to the regions such as Anatolia, Syria and Yemen. The most intensive migration of the Circassians from the Balkans occurred in the period of the 1877-1878 Ottoman-Russian Wars. This continued at certain times throughout the

1912-1913 Balkan Wars, World Wars I and II, the Yugoslavian period of 1945-1960, and the fights experienced in Kosovo in 1998-1999 period.

Circassians, who used to be a military force in general in Syria during the Ottoman Empire, continued to take part in the military organization together with the French mandate in the 1920s. This particularly aroused the reaction of Arabic nationalists. So, when Syria declared its independence in 1946, Circassians were accused, by nationalist Arabs, of being ally to France. The negative attitude of Arabs toward the Circassians began to change with the Arab-Israel Wars. This was mainly due to the fact that, Circassians established voluntary troops to side by Arabs in their fight against Israel. The economic and social states of the Circassians in Syria began in the 1970s with the ruling of the Baath Party. Hafez al-Assad's coming into power in 1971, had an impact on this. Yet, the most prominent transformation of the Circassians in Syria began to get reshaped with the Syrian civil war. After the death of Hafez al-Assad in 2000, his son, Bashar al-Assad, came to power. However, his ruling was shaken with the civil war that has started in 2011. In a state of chaos where the uncertainty about the regime and the post-regime process continues, thousands of Circassians had to migrate from Syria. Some people among these tended toward their homeland, the Northern Caucasus. Those Circassians from Syria who have been forced to leave the country due to the civil war in Syria and want to return back to their homelands, the North Caucasus, were faced the obstacles by the Russian Federation.

Contrary to other studies, this study reveals on the immigration movements of the Circassians, which starts from the Caucasus and continues in different geographical and historical periods, with a historical content analysis based on the studies from the literature. In this context, together with the historical reasons, the bureaucratic obstacles, geographical influences, job opportunities and sociocultural adaptation problems can be mentioned among the reasons why the Russian Federation does not allow a demographic change in favor of the Circassian population.

Russian historians defined Circassians as soldiers, bandits and lawbreakers. The political and social structure of Circassians was overlooked and the fact that they did not find a state was deemed as underdevelopment. Practices forming the bureaucratic obstacles can be classified in two categories. The first of these is the difficulties imposed by RF concerning citizenship and residence permit and the annual limit of 450 immigrants, which is imposed on the republics in Northern Caucasus. The second mainly covers the financial issues. The bureaucratic obstacles imposed by RF are not for the Circassians only, but are valid for all foreigners. On the other hand, while this can make the things easier for the immigrants coming from Ukraine, the same is not true for the Circassians coming from Syria. While RF does not provide the necessary assistance and support for the Syrian Circassians who left their country in the civil war, any such assistance and support are mainly provided by non-governmental organizations.

Keywords: The Circassians; exile; migration; The Caucasus; Russian Federation; Syria.